

дедалі гнучкішого володіння формою для означення, осягнення, переживання-творення новостарого змісту і світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драч І. Духовний меч: Літ.-критич. статті та есе. – К., 1983. – С. 310.
2. Ігнатенко М. А. Генезис сучасного художнього мислення. – К., 1986. – С. 114-166.
3. Коженев В.В. Введение // Смена литературных стилей: На материале русской литературы XIX – XX веков. – М., 1974.
4. Мишанич О. Кризь віки: Літ.-критич. та історіографіч. статті й дослідження. – К., 1996. – С. 195-199.
5. Наєнко М.К. Дмитро Чижевський і його “Історія української літератури” // Чижевський Д. Історія української літератури: Від початків до доби реалізму. – Тернопіль, – 1994. С. 12.
6. Наливайко Д.С. Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі XIX ст. // Індивідуальні стилі українських письменників XIX – початку XX ст.: Зб. наук. праць. – К., 1987.
7. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К., 1997. – С. 9-26.
8. Пригодій С.М. Імпресіонізм на рубежі XIX – XX сторіч: типологія та національні особливості (На матеріалі української та американської літератури) // Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – К., 1995. – С. 16-22.
9. Скупейко Л.І. Індивідуальний стиль письменника в інтерпретації І. Франка (історико-типологічний аспект) // Індивідуальні стилі. – С. 14 – 68.
10. Ткаченко А.О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – С.416 – 436
11. Чичерин А.В. Очерки по истории русского литературного стиля. – М., 1977. – С. 5.

SUMMARY

The article is devoted to the problems of the modern literary process, namely to the problems of literary study. The phenomena of art creation are considered in different aspects the major of which is artistic skill.

Key words: art, classicism, realism, avangardism, modernism, individualism.

Ілона ДОРОГАНЬ

© 2009

ТВОРЧІСТЬ І ДОЛЯ М.БАШКІРЦЕВОЇ В ОЦІНЦІ ФРАНЦУЗЬКОЇ КРИТИКИ: МІФИ І РЕАЛЬНІСТЬ

У статті аналізуються концепції сучасних французьких дослідників творчості і особистості М.Башкірцевої. Увага зосереджена на роботах К.Косньє і М. Шартьє, які вперше проаналізували повний текст «Щоденника», співвіднесли його з опублікованим і дійшли висновку про наявність «міфу Башкірцевої». У статті зроблена спроба висвітлити справжні причини міфологізації життя і долі Башкірцевої.

Ключові слова: Марія Башкірцева, французька література, літературна критика, міфологізація.

Постать Марії Башкірцевої завжди була приваблива для дослідників. “Ось уже біля ста двадцяти років – пише П’єр Жан Ремі – як ми, тисячі читачів (а раніше нас були сотні тисяч), до безтями закохані в Марію, прекрасну і норовливу, котра заповнювала шпальти світської, а з часом і художньої хроніки восьмидесятих років минулого, XIX століття, поки не померла у двадцять шість років від сухот. Нас тисячі, якщо не мільйони, хто на одному диханні проковтнув її “Щоденник” і мрійливо розглядав ті сотні фотографічних портретів, які вона з хворобливою поспішністю замовляла, здогадуючись, що завтра буде вже пізно. І тепер нас все ще декілька сот, тих, хто час від часу відвідує цвинтар в Шайо...” [Ремі 2008: 76]. Навіть з огляду на піднесеність, емоційність стилю французького критика очевидним є те, що Марія Башкірцева залишила значний слід в історії європейської культури. Європейці переживали справжнє потрясіння, відкриваючи

для себе світ Марії Башкірцевої. Вперше її “Щоденник” був опублікований в Парижі у 1887 році, чому сприяв французький журналіст Андре Терьє, і швидко був перекладений ледь не на всі європейські мови. В Росії “Щоденник” був опублікований у 1893 році і супроводжувався статтями британського прем’єр-міністра В. Гладстона і французького поета Ф. Коппе. А втім діячі російської культури сприйняли щоденникові записи М. Башкірцевої дещо стримано. Проте це не було на заваді до того, щоб захоплюватись і досліджувати опубліковане, хоча й не систематично. Лише у 90-х рр. ХХ століття на хвилі републікацій “Щоденника” відбулось повернення Марії Башкірцевої в культуру, з якої вона зробила крок у великий світ, що активізувало сучасну наукову думку, але не настільки, щоб можна було говорити про вагомі дослідження. Поки що опубліковане носить інформаційний характер: репрезентується художня спадщина Башкірцевої, майже не відома на батьківщині, вивчається родовід, осмислюється значимість її для розвитку культури і т. і.

Французька критика в осягненні феномену Башкірцевої завжди була більш послідовна. В ній, на наш погляд, проглядаються певні етапи досліджень. Так, Ф. Лежен чітко позначив – хронологічно і змістовно – перший етап, започаткований після виходу у світ “Щоденника”, тобто з 1887 до 1899 року, наголошуючи, що “...йдеться про рецепцію *fin de siecle*” [Лежен 2006: 161]. На цьому етапі закономірною була проблема сприйняття, а саме: “Що судити – текст, вчинок чи особистість? Про що йде мова – про літературний твір чи документ?” [Лежен 2006: 162]. Як відомо, література цього часу була переповнена публікаціями розмаїтої щоденникової спадщини. Нею зачитувались, але мало хто вбачав у них літературні твори. Дещо іншою була ситуація щодо сприйняття “Щоденника” М. Башкірцевої. Читачі, незалежно від інтелектуальних можливостей, естетичних уподобань відчули його образну природу. На думку Лежена, тональність до образного сприйняття витвору Башкірцевої продукувала елегія Андре Терьє до першого видання “Щоденника”:

Ты не исчезла, смерть всего лишь слово.
Душевный трепет сохранит строка – посланница твоя,
Изысканная дева, чудишься мне снова,
Бредущей по дороге в одеянии до пят...

Но не одежды то, – покровы славы, света.
Сквозь них однажды в будущем предстанешь ты,
Изваянная памятью людской во весь свой рост,
Как символ непорочности и красоты [Терьє 2008: 56].

Свою елегією Лежен, власне, передбачив те, що відбувалось продовж століття, коли критика коливалась між захопленням і неприйняттям, з тим, щоб у кінці ХХ століття ще раз пережити зліт Башкірцевої, але з нових критичних позицій.

Ф. Лежен подає детальний виклад публікацій і відгуків у пресі, у яких здебільшого, акцентувалась та “душевна простота” Башкірцевої, з якою вона “оголює всі таємниці серця молодої російської дівчини, говорячи нам про жінку і своє оточення те, чого ми не знали” [Monod 2006: 175]; або наголошується, що “Щоденник” є “зібранням зізнань цієї хворої душі, ...опис невротичного стану Марії Башкірцевої” [Ursus 2006: 176]. Критика цього часу зробила спробу дати оцінку “Щоденнику” як витвору літератури. Хоча думки з цього приводу знову ж таки розійшлись, як-от: “...у неї нема ніякого стилю: її “Щоденник” складається зі сторінок написаних безпосередньо, живо, спонтанно, таких же, як думка, що їх продиктувала...” [Maze-Sencier 2006: 180]; “якщо, як всі визнають, у неї був рідкий талант художника, оригінальність її розуму ще не доведена” [Ursus 2006: 180]; “Можливо, непомірна жадоба слави створила свого роду посмертний ореол цієї молодої росіянки, а не її талант художника і письменника, досить посередній.” [Sarcey 2006: 181]. А втім були висловлювання про Башкірцеву як “героїчну душу”, що її “романтично прикрашають краса і смерть” [Barges 2006: 181]. Це своєрідно передбачало формування наступних етапів її сприйняття і осмислення.

Характерним є те, що кожна епоха вбачала у Башкірцевій свою сучасницю, виразника ідеалів свого часу, пояснюючи це очевидною високою духовністю, інаковістю думки і вчинку, неординарністю творчої думки, що завжди вивисувала її над оточенням. Так, у 1920-і роки критика, хоча й не завжди переконливо, заговорила про Башкірцеву-феміністку, а в 1930-і її образ посилено романтизувався і романізувався. На хвилі розквіту неоромантизму, як в американській, так і європейській літературі, Марія Башкірцева була об’єктом не стільки критичної думки, скільки

образного, романного мислення. В ній вбачали вже не лише “Музу Декадансу”, але й неоромантичну жінку-мрію – емоційну, пристрасну, примхливу – а тому так органічно вона увійшла в елітне коло нової епохи разом з Гретою Гарбо, Вів’єн Лі, що мріяли втілити її образ на екрані, Бет Девіс, балериною Марго Фонтейн, Зельдою Фіцджеральд – дружиною відомого письменника та ін.

Але неоромантичні ідеали поглинув вир війни. Декілька десятиліть М. Башкірцева була поза увагою науковців. Повернення відбулось у 1980-і роки, коли французька критика спрямувала свій науковий потенціал на прочитання і тлумачення повного обсягу щоденника. Виявилось, що вже у процесі підготовки до першого видання він був підданий цензурі з боку родини, в результаті чого з тексту були зняті ті сторінки, що належали до сімейних таємниць і тих подій у житті Марії, які не хотілось виносити на суд широкого загалу європейських читачів.

Чи не вперше про це, як нову наукову проблему, заявила французька дослідниця Колет Косньє. Звіряючи рукописи щоденника з наявними виданнями, вона дійшла висновку, що текст, покладений в основу оповіді, був підроблений, спустошений. “Рукопис, автор якого нічого не приховує, був поданий у зовсім невірному, викривленому стані.” [Косньє 2008: 14]. Колет Косньє вважала за необхідне “оживити справжню Марію”, спростувати легенду [Косньє 2008: 14]. Містка текстологічна праця вилучилась у численні доповіді, публікації і, зрештою, у книгу “Марія Башкірцева. Портрет без ретушування” (Colette Cosnier. Marie Baslikirtseff. Un portrait sans retouches Pierre Nora Editeur, 1985), нещодавно перекладену російською мовою, у якій вилучені частини тексту щоденника, вписані в цілісність і прокоментовані. Книга К. Косньє структурована у відповідності до щоденника М. Башкірцевої, тобто у хронологічному порядку, але розділ-періоди означені проблематично, з позиції нового підходу до тлумачення щоденникового тексту, в якому відчувається прагнення акцентувати той образ Марії, якого читач ще не знав.

К. Косньє внесла суттєві уточнення, особливо про дату народження М. Башкірцевої, а саме: 24 листопада 1858 року, а не 11 листопада 1860 року (за всіма виданнями щоденника): “Я народилась 12 листопада, а мала б народитися тільки 12 січня за старим стилем”. Дослідниця наголошує, що “офіційний” день народження Марії відзначали у січні для того, щоб уникнути образливих підозр: вона народилась через сім місяців після весілля батьків, і, за свідченням батька, “аж ніяк не раніше визначеного часу” [Косньє 2008: 24]. Торкнулася французька дослідниця і причин розладу в сім’ї Башкірцевих, що позначились на долі дітей.

Але здебільшого неопублікованими залишилися ті сторінки щоденника, в яких Марія була гранично відверта щодо своїх емоцій у різних ситуаціях, наприклад, під час побачення: “– Чуєте? – говорю я, вириваючись із його обіймів, і обхопивши його голову двома руками, в останній раз цілую його і біжу, не оглядаючись” [Косньє 2008: 89]. При цьому К. Косньє зауважує: “В опублікованому “Щоденнику” ця сцена була ґрунтовно почищена і перероблена. Так, підкреслена фраза перетворилась у наступну: “Ви чуєте? – говорю я. Ми обнялись, і я побігла”. Жодного натяку на поцілунки, що тому передували. Деякі фрази перероблені повністю” [Косньє 2008: 89]. Особливу увагу Косньє із неопублікованого привернули також ті сторінки, де йдеться про духовно-душевний стан Башкірцевої, особливості становлення свідомості, передусім творчої, її феміністичні позиції.

І все ж складається враження, що французька дослідниця занадто емоційно сприйняла і сам факт втручання у текст Башкірцевої і не менш емоційно тлумачила неопубліковане. Так, Косньє наводить такий запис: “Я можу дихати лише в майстерні чи з чужими людьми. З’являтися десь зі своєю сім’єю давно перетворилось в катування” [Косньє 2008: 176], коментуючи який, дослідниця зазначає: “У рукопису на полях є приписка, зроблена панною Башкірцевою: “Це не так, вона обожнювала свою сім’ю, але в хвилини роздратування людині властиво говорити не те, що вона думає”. Справжні причини невдоволення Марії її мати завжди приховувала” [Косньє 2008: 176]. Якщо говорити про справжнє невдоволення, то К. Косньє навіть у цій ситуації мусила б пригадати, що М. Башкірцеву вважали “Музою Декадансу”, а отже для неї характерна була певна відчуженість, втома від сім’ї, а природнім середовищем – творча богема, на що ми вже вказували у науковій розвідці [Дорогань 2009]. Дещо роздратовано сприймає К. Косньє і те, що “критичні висловлювання Марії на адресу своїх учителів в опублікований “Щоденник” не потрапили. На догоду якому конформістському погляду? – запитує Косньє і продовжує: “У зв’язку з цим цікавою є думка Жюлі Мане, дочки Бerti Морізо, племінниці Мане, вісімнадцятилітньої дівчини, висловлена в її “Щоденнику” за 1897 р.: “отримай вона (Марія Башкірцева) хорошу освіту, можливо, у неї вийшли б непогані роботи; але, перебуваючи в середовищі посередніх художників,

причетна до родини як такої, що не розумілася в мистецтві, що вона могла робити?” [Косньє 2008: 222]. Косньє схильна вбачати в цьому “конфлікт поколінь, конфлікт різних шкіл живопису, плюс ілюстрація того, чим є навчання живопису для жінок. Марія не мала вчителів, що їй були необхідні, ніхто не допомагав їй розвивати здібності, закладені в ній від природи, ніхто не розумів, якими були її чуттєвість, переживання, що їх вона прагнула виразити у своїх полотнах” [Косньє 2008: 223].

Підтвердженням цьому є дослідження Деніз Ноель “Жінки-художниці у другій половині XIX століття” (*Denise Noël Les femmes peintres la seconde moitié du XIXe siècle*) [Noël 2008]. Д. Ноель ретельно описала буття жінок-художниць в Парижі, зокрема наголошуючи на тому, що заняття жінки живописом було “елементом необхідної освіти для дівчини з буржуазного середовища” [Noël 2008]. Вказала Д. Ноель і на те, що “навчання в парижських ательє не передбачало теоретичного засвоєння засад живопису. Кожний учень сам проходив шлях спроб і помилок, керуючись зауваженнями викладача під час його щотижневих одноразових чи дворазових відвідин. Аналіз робіт дуже короткий, особливо з 1880 року, коли класи були переповнені” [Noël 2008]. Що ж до організації життя жінки-художниці, то, за дослідженням Д. Ноель, воно було підпорядковане зовнішнім факторам, оскільки щодо сплати за навчання вона могла розраховувати передусім на підтримку сім’ї, а також соціальних об’єднань підтримки, якими могла скористатись. Додається до цього й те, що “1880-і роки позначені еволюцією норівів”, коли молоді іноземки, не переобтяжені сімейними обов’язками, живуть часто общинами, наймають разом квартири, подорожують, організують обіди і виїзди в село, розважаються на балах чи в кав’ярні... Обміни досвідом при цьому дуже продуктивні, дружба між художниками обох статей подовжена у часі” [Noël 2008].

Проте не завжди на ці особливості божественного життя жінок-художниць, радикальні зміни у їх свідомості і бутті вважали дослідники. Можливо це й спричинило певну упередженість до сприйняття М. Башкірцевої у другій половині XX століття. Принаймні висновок К. Косньє, що “витвір дитини-дівка – блідої і непокірної юної дівки розлітається на скалки. Муза існувала лише в уяві літераторів, яким не вистачало позитивних героїв” – був підхоплений і набув неабиякого розмаху. Так, М. Шарт’є, посилаючись на К. Косньє як “автора прекрасної біографії М. Башкірцевої, що розкрила зміст непорозуміння, яке слугувало популярності молодій росіянки: її “Щоденник” став об’єктом безпрецедентної цензури”, погоджувалась з тим, що текст нині є “коლოსальною духовною підробкою” [Шарт’є 2006: 181]. У риторичній М.Шарт’є відчутний певний виклик всьому попередньому башкірцевознавству та численним шанувальникам, що виразилось в сумнівно-іронічній, гостро критичній інтонації, як-от: “очищений”, “цензурований” “Щоденник” чи “текст” [Шарт’є 2006: 182]; вона кидає докір оточенню, називаючи їх зневажливо – “тими видавцями і біографами, що здатні лише на послугу” [Шарт’є 2006: 182], “солонкуватими літераторами” [Шарт’є 2006: 184] і т. п. М. Шарт’є виокремлює три основних форми цензури, які були застосовані до “Щоденника” Башкірцевої: “по-перше, правка, розрахована на те, щоб привабити читача, примусити публіку того часу сприйняти цей твір ціною романізації життя молодій дівчині; по друге, втручання в текст з метою зберегти інтереси третіх осіб, попередити, можливо, навіть судові процеси, загалом, з метою захисту особистого життя, захисту, що приводить до усунення тих зізнань, які сім’я Башкірцевої вважала такими, що її компрометували; і, нарешті, по-третє, ідеологічна цензура, що пом’якшувала ті аспекти “Щоденника”, які вважались надто сміливими, непристойними, надто “сучасними”, як сказали б ми” [Шарт’є 2006: 187]. Наголосимо, т. з. “ідеологічною цензурою” французька критика була стурбована над усе. Про це свідчить спрямованість порівняльного аналізу оригіналу “Щоденника” з наявними публікаціями і враження від тих зразків мовної поведінки Башкірцевої, що були ненавчально несумісними з часом, віковим і соціальним статусом авторки: “Соціальне коло, єдність часу і місця, все майстерно подається читачу” [Шарт’є 2006: 189]. М. Шарт’є, порівнюючи тексти, зосереджується на тих невідповідностях, що, на її погляд були спровоковані родиною – приховуванням справжньої дати народження, за яким вбачалось бажання “омолодити Марію, щоб ще більше підкреслити її обдарованість вундеркінда” [Шарт’є 2006: 189]. М. Шарт’є припускається думки, що, очевидно, це було бажанням і самої Марії і що спричинило всі подальші невідповідності. За Шарт’є, “омолодження Марії підкреслює двійстий смисл її образу” [Шарт’є 2006: 190], означений нею як “якесь маленьке чудовисько” [Шарт’є 2006: 190].

У науковій розвідці М. Шартъє відчутна певна суперечливість. З одного боку, дослідниця, в результаті тих обставин, що відкрились зі щоденником, була далека від думки, щоб сприймати Башкірцеву захоплено, але з іншого – намагалась по-своєму пояснити що відбулось: “справжній зміст скандалу полягав не в тому, що “Щоденник” з’явився у 1887 році в урізаному вигляді, до чого доклали зусиль владна, одержима почуттям тривоги і сповнена відчаю мати, а також видавець, перед яким постало завдання випробувати свій твір на публіці, а в тому, що цензурований текст не піддався сумнівам продовж десятиліть, що видавці і свідки, немов домовились між собою не заперечувати обман, хоча явно знали про нього, і що бідній Марії так і не дали можливості виразити себе” [Шартъє 2006: 199]. З цією думкою французької дослідниці важко не погодитись, оскільки лише повний текст щоденника може розкрити всю повноту і неперевершеність постаті Марії Башкірцевої.

І все ж, думка французьких критиків про наявність міфу про Башкірцеву, що вже превалює над реаліями і фактами її життя, заслуговує на увагу, проте щодо чинників міфу, то тут, на наш погляд, необхідно внести корективи. М. Шартъє пов’язує його появу з цензуруванням щоденника, зауважуючи: “Очищений “Щоденник” Марії Башкірцевої пропонує настільки віддалений від правди образ автора, що можна з правом говорити про міф” [Шартъє 2006: 182]. К. Косньє схильна вбачати в міфологізації закономірність: “Після приголомшливого успіху “Щоденника” серед широких верств європейських читачів і започаткованого невідворотного процесу міфологізації образу Башкірцевої було немало спроб використання його з соціально-пропагандистською метою” [Косньє 2008: 7]. В іншій своїй роботі з такою відвертою назвою “Марія Башкірцева: міф кінця століття” К. Косньє зробила спробу пояснити причини формування міфу, його модифікації і особливості його побутування, зазначаючи: “Сам міф про Марію Башкірцеву виник на ґрунті відретушованого образу. Цікаво, що міф цей видозмінюється: то це диво-дівчинка, то зразкова дівчина, то архетип жінки-творця, в залежності від того, на що орієнтується суспільство даної епохи: на жіночі журнали, як у 30-і роки, чи на “Другу стат” Сімони де Бовуар” [Косньє 2008: 98].

К. Косньє відзначила, що “Щоденник” вплинув не лише на “чуттєві душі читача”, але й “заворожив письменників і художників”: Р.Музіль, Ж. Лоррен, А. Батай, А. Єрмак, С. Лекок, Гофмансталь присвячують їй твори, тим самим міфологізуючи Башкірцеву, створюючи образ жінки “ексцентричної, нарцисичної”, що не сприймає “вульгарність буденного життя” [Косньє 2008: 100]. К. Косньє, наголошує, про визнання європейськими митцями її лідерства, її здатність вести за собою ту тисячу тих, хто зневірився у всьому, що задають тональність, водночас привабливих і таких, що відштовхують від себе... [Косньє 2008: 101]. К. Косньє, поділяючи думки Гофмансталя, Барреса, Музіля, вбачає у Башкірцевій людину, що “не має коріння”, “найбільш бентежну із космополітів”, “найбільш трепетне втілення космополітичної свідомості”, юну прочанку, що “мечеться Європою в пошуках вогню, від якого лихоманить, від якого не втомлюються” [Косньє 2008: 101]. Дослідниця додає до цього, що йдеться про “українку з татарським корінням, – про що принагідно згадує Марія Башкірцева, розповідаючи про себе, – космополітку, екстравагантну за визначенням: незвичайна іноземка спокушує, захоплює і водночас викликає страх і роздратування” [Косньє 2008: 102]. Приєднується К. Косньє і до думки Барреса: “Коли вона достатньо віддалилась від нас, “підхоплена смертю”, чи не доцільно нам, щоб довести цю виняткову особистість до довершеності і здобути із неї символічну цінність, створити для неї легенду” [Косньє 2008: 101].

Як на наш погляд, у риторичі і К. Косньє, і М. Шартъє відчувається певна втома від такого тривалого лідерства космополітки у Франції і на європейських теренах. Захоплення, вшанування, що так легко і природно перейшли в міфологізацію, досягли тієї граничної ситуації, що передбачала не лише глибоке наукове осмислення проблеми, але й, можливо, знецінення виплеканого ідеалу шляхом деміфологізації.

Якими б переконливими не були позиції митців і французької критики щодо міфологізації постаті Башкірцевої, але є, на наш погляд, більш вагомими причини для цього процесу. Йдеться про філософські його обґрунтування, сенс яких у тому, що життя видатних постатей різних епох чи події завжди міфологізувалися. Затребувані були не стільки реалії життя, скільки міф про них. На думку відомого філософа ХХ століття Я. Голосовкера, “є такі життя, що приховують в собі міф. Їх сенс у духовному сотворінні: в цьому сотворінні втілюється і розкривається цей міф. Творіння такого життя є лише фазами, етапами самовтілення міфа. У такого життя є тема” [Голосовкер 1998: 17]. Голосовкер означив її як “міфотема”. Так, міфотема Леоніда Андрєєва – “міф про

мовчання хаосу-ночі” Фрідріха Ніцше – “міф про волю до могутності” [Голосовкер 1998: 17]. На наш погляд, Марія Башкірцева і належить до таких постатей. Її міфотема – *gloriae cupiditate* (прагнення до слави, до популярності), на чому особливо наголошує Б. Дебрабандер-Декамп [Дебрабандер-Декамп 2008]. За концепцією Голосовкера, “міфотема є розкриття міфу самого життя автора, самого духа автора і якість передбачення його долі, то твір також є первообразом міфу його життя. Далі міфотема зазнає багатьох метаморфоз, змінюючи свої образи і імена” [Голосовкер 1998: 17]. Це, власне й відбулось і з Марією Башкірцевою, і з її “Щоденником”. Уже у своїй передмові вона зазначила, що розраховує на те, що Щоденник буде опублікований, з ним познайомляться численні читачі.

У своїх записах вона була відверта, щира, грайлива, безпосередня, розраховуючи на те, що зможе викликати у читачів симпатію до себе. Перший крок до міфологізації власного життя був зроблений самою Башкірцевою. Цим пояснюється плутанина з датою народження, а вилучення з тексту імен і подій утаємничували і певним чином міфологізували її буття. Читач теж долучився до цього процесу, активізуючи уяву. Для К. Косньє Марія Башкірцева – “жінка-квітка, німа, мертва” [Косньє 2008: 105], – для численних її шанувальників – “Муза кінця століття”. Ці суперечності завжди супроводжували Марію Башкірцеву щоразу породжуючи нові міфи і легенди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Реми Пьер-Жан. Предисловие к первому тому полного издания Дневника Марии Башкирцевой // Избрания судьбы Мария Башкирцева. – М.: Вече, 2008. – С. 76-83.
2. Лежен Ф. “Я” Марии: рецепция дневника Марии Башкирцевой // Автобиографическая практика в России и во Франции. – М.: ИМЛИ РАН, 2006. – С.161-181.
3. Тёрье Андре. О ты, которая припав к истокам жизни... // Избранница судьбы Мария Башкирцева. – М.: Вече, 2008. – С. 54-57.
4. Gabriel Monod “Michtlet et son journal Intime”, Avenue Gleue, 1888, 1, p.270-276. Статтю Габріель Моно цитуємо за виданням: Лежен Ф. “Я” Марии: рецепция дневника Марии Башкирцевой // Автобиографическая практика в России и во Франции. М.: ИМЛИ РАН, 2006. – С.161-181.
5. Ursus, “La legende de Marie Bachkirtself”, Revue Bleue, 18 juillet 1891, p.93-96. Цитуємо за: Лежен Ф. “Я” Марии: рецепция дневника Марии Башкирцевой // Автобиографическая практика в России и во Франции. – М.: ИМЛИ РАН, 2006. – С.161-181.
6. Maze-Sencier Georges, fes fies closes, 1902, p.281. Цитуємо за: Лежен Ф. “Я” Марии: рецепция дневника Марии Башкирцевой // Автобиографическая практика в России и во Франции. – М.: ИМЛИ РАН, 2006. – С.161-181.
7. Sarcey Francisque fe journal, 28 juin 1891. Цитуємо за: Лежен Ф. “Я” Марии: рецепция дневника Марии Башкирцевой // Автобиографическая практика в России и во Франции. – М.: ИМЛИ РАН, 2006. – С.161-181.
8. Barres Maurice, Frois stations de psychotherapie, 1891, “La legende d’une cosmopolite”, Zeme partie, “Notre-Dame quin’ltes jamais satisfaite”. Цитуємо за: Лежен Ф. “Я” Марии: рецепция дневника Марии Башкирцевой // Автобиографическая практика в России и во Франции. – М.: ИМЛИ РАН, 2006. – С.161-181.
9. Косньє Колет. Марія Башкірцева. Портрет без ретуші. – М.: ТЕРРА, 2008.
10. Дорогань И. Дворянская семья как образовательное пространство. (по “Дневнику” Марии Башкирцевой). // Русская литература. Исследования: Сб. научных трудов / Киев. нац. ун-т им. Тараса Шевченко; Ин-т лит-ры им. Т. Г. Шевченко. – 2009 – Вып. XIII. – С. 251-262.
11. Denise Noël Les femmes peintres la seconde moitié du XIXe siècle. <http://clio.revues.org/index646.html> pp. 85-103.
12. Шартье М.-Э. “Дневник” Марии Башкирцевой как объект цензуры // Автобиографическая практика в России и во Франции. – М.: ИМЛИ РАН, 2006. – С. 182-199.
13. Косньє Элар-Колет. Марія Башкірцева: міф кінця століття // Избранница судьбы Мария Башкирцева. – М.: Вече, 2008. – С.98-107.
14. Голосовкер Я. Э. Засекреченный секрет. Философская проза. – Томск: Водолей, 1998. – С. 224.
15. Дебрабандер-Декамп Беатрис. Марія Башкірцева. Мечта о славе // Избранница судьбы Мария Башкирцева. – М.: Вече, 2008. – С. 126-133.

SUMMARY

In clause concepts of modern French researchers of creativity and person of M.Bashkirtseva are analyzed. The attention is concentrated on K.Kosne`s and M.Sharte`s works, which for the first time have analyzed the full text of "Diary", have correlated it with published and have come to conclusion about presence of “Bashkirtseva`s myth”. In clause attempt to shine the true reasons of mythologisation of Bashkirtseva`s lives and destiny is made.

Key words: Maria Bashkirtseva, French literature, literary criticism, mythologization.

МАСОВА ЛІТЕРАТУРА: ЗА ТА ПРОТИ

У запропонованій статті здійснюється спроба виявити суть концепту «масова література» і уявити його позицію щодо літератури високої; аналізуються причини виникнення цього культурного феномену та моделі його існування. Визначається місце та основні функції «бестселера» як форми масової літератури.

Ключові слова: масова література, висока література, ідеологія, міф, бестселер.

Масова література є одним із тих явищ культури, яке серед своїх прямих і опосередкованих реципієнтів викликає часто полярно різні реакції: від повної негачії до надмірного культивування. Такі прояви рецепції часто продиктовані та регулюються соціокультурними, ідеологічними та естетичними чинниками, під впливом яких формується особистість.

Масова література — культурний феномен, який дозволяє зачерпнути зі свого глибокого джерела спраглому на знання дослідникові кожен раз щось свіже й суттєво інше, залежно від того, яким «відерком» він користуватиметься і на яку глибину його опускатиме. Аналогічні міркування знаходимо і на сторінках «Теорії культури та масової культури», авторство якої належить відомому вченому Джону Сторі: «... “масова культура” — це **порожня** концептуальна категорія, яку залежно від використовуваного контексту можна наділити значущістю за допомогою різноманіття часто суперечливих підходів» [17, с. 14]. Витоки цього явища сягають глибокої давнини, однак, ґрунтового теоретичного оформлення воно почало набувати лише на початку ХХ століття.

Аналіз літератури такого штибу «саме з точки зору літературознавства як науки про літературу із застосуванням відповідної методології та інструментарію ледве зажеврило на початку ХХІ ст.» [18, с. 50]. Саме тому *мету запропонованої розвідки* вбачаємо у виявленні суті концепту «масова література» і уявленні його позицій щодо літератури високої.

Традиційно до осмислення масової культури підходили від протилежної їй культури високої, де перша розглядалась як «паразитичний, пухлинний нарост»⁵² (Д. Макдональд) на другій [22, с. 168]. Скептичність такого бачення зрозуміла. З виокремленням у суспільстві т. зв. середнього класу література стає невід'ємним засобом ринкових відносин. Відтак, «у масовій культурі зникають естетична сублимація та незацікавлене естетичне ототожнення, а натомість упроваджується принцип реїфікації, коли естетичні об'єкти перетворюються на споживчі товари» [4, с. 55]. Цього приниження маскульту не могли пробачити Т. Адорно, В. Бен'ямін, Т. С. Еліот, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гассет та інші. Проте, у взаєминах елітного з популярним, як виявилось, можна розглядати і позитивні риси.

Активний розвиток сучасного суспільства зумовлює продукування не менш «динамічної» літератури, тоді як «висока література», — зазначає Ніла Зборовська у статті «Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема», — «сьогодні займається активним рефлексуванням», а її «складність форми та інтенсивність духовних пошуків не дозволяє користуватися цією літературою широким масам» [7, с. 4]. Така позиція щоправда не обов'язково має означати, що нам потрібно відмежуватися від «справжньої» літератури і звертатись лише до надбань, зорієнтованих на масову свідомість.

Як зазначає дослідниця «тієї третьої» Анна Мартушевська, часто масова література може стати шляхом, по якому допитливий читач зможе «сягнути літератури вищого польоту, приготувати ґрунт до її рецепції» [23, с. 274]. Як приклад, авторка подає уривки зі щоденників відомих польських письменників, представників високої літератури, які згадують і описують активну й плідну дію прочитаних ними творів «популярної літератури»⁵³ на їхнє творче формування: «та третя» була своєрідним письменницьким поштовхом, каталізатором їхньої креативної енергії.

⁵² Надалі цитати із англомовних і польських джерел подаємо у власному перекладі.

⁵³ Часто термін «масова література» підміняють терміном «популярна», ототожнюючи їх. Попри дискусійність цього питання ми користуватимемось терміном «масова», зважаючи на те, що висока література також може користуватися неабиякою популярністю серед читацької аудиторії.